

ДОМОГОСПОДАРСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ОПОДАТКУВАННЯ ПОДАТКОМ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ПОВЕДІНКОВИХ ФІНАНСІВ

Л. В. БАРАБАШ, кандидат економічних наук

Р. В. КУЛІЧЕНКО, здобувач освіти третього (освітньо-науковий) рівня освіти (доктор філософії)

С. А. ЩЕРБАНЬ, здобувач освіти третього (освітньо-науковий) рівня освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет

В умовах повоєнної відбудови України важливим її елементом має стати реформа податкової системи, зокрема податку на доходи фізичних осіб. Для цього слід здійснити переорієнтацію об'єкта оподаткування з індивідуальних доходів на доходи домогосподарств. Це допоможе задіяти нетрадиційні фактори впливу середовища поведінкових фінансів для формування ефективної моделі взаємодії «держава – платник податків».

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, поведінкові фінанси, індивідуальні доходи, домогосподарство, доходи домогосподарств

Постановка проблеми. Організація функціонування податку на доходи фізичних осіб у фіскальному просторі України є надзвичайно важливим аспектом фінансової стратегії держави. Даний податок, окрім того, що є визначальним у контексті функціонування бюджетів органів місцевого самоврядування, формує основи парадигми фінансової поведінки населення та їх податкової культури. А відтак – стоїть в авангарді податкової системи України, у трійці лідерів податкових надходжень, сукупно з податком на додану вартість і податком на прибуток підприємств.

Однак, на відміну від двох останніх, податок на доходи фізичних осіб відзначається відносною сталістю як з позиції кількісної, що виражається чисельністю його платників, так і в якісному аспекті, вимірником якого є обсяги надходжень податку до Зведеного бюджету України.

Варто також відзначити, що особливого значення податок на доходи фізичних осіб набуває в контексті поведінкової фінансової парадигми. Адже, зважаючи на високий рівень залученості фізичних осіб до кола платників даного податку, він є потужним інструментом реалізації політики соціальної відповідальності та соціальної орієнтованості держави. А відтак, окрім фіскального спрямування, йому властиві яскраві поведінкові характеристики, що дає можливість використання даного податку у якості регулятора для формування бажаної спрямованості податкової поведінки українців. Зокрема – в контексті векторів повоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування векторів розвитку податкової системи України на повоєнну перспективу має вирізнятися новизною підходів до організації функціонування податків і платежів, зокрема – податку на доходи фізичних осіб. Відтак архітектура оновленої податкової система повинна враховувати різнопланові фактори впливу, як традиційні – економічні, фінансові, соціальні, політичні тощо, так і новітні – психологічні, соціологічні та поведінкові, що формують середовище поведінкових фінансів. А тому, з даної позиції, необхідна зміна базових підходів до розуміння податків: з суто фіскального знаряддя реалізації державної влади – на інструмент ефективної злагодженої взаємодії між державою та платниками податків.

На сьогодні податок на доходи фізичних осіб, з позиції вітчизняної наукової думки, що ґрунтується на його економічній сутності, розглядається переважно як «одне з основних джерел доходів бюджету держави, яке використовується для регулювання доходів і накопичень різних соціальних груп населення». У процесі його функціонування, окрім фіскальної, певною мірою прослідковується регулююча функція, а реалізація у середовищі державного управління охоплює економічну, фінансову, політичну та соціальну площини [1, с. 216]. Характеристика, насправді, доволі ємна, проте, виходячи з нової парадигми функціонування податків, відсутні базові складові поведінкових фінансів, що значною мірою впливають на ефективність провадження оподаткування.

Наголошують на особливості реалізації податку на доходи фізичних осіб як інструмента фіскального спрямування, переважно – з метою наповнення бюджетів місцевого рівня, Ф. Ткачик, В. Валігура та В. Дмитрів, які також підкреслюють його індивідуальне спрямування, що підкреслює бачення у якості даного податку конкретної фізичної особи [2]. І в даному визначенні фіксуються співзвучні з попереднім акценти, не приділяючи уваги механізмам досягнення сталої та бажаної для держави моделі поведінки платників податків.

Тобто маємо ситуацію, коли думки вітчизняної наукової спільноти висвітлюють податок на доходи фізичних осіб як інструмент категоричної дії держави на платника заради реалізації її фіскальних інтересів і цілей. Водночас набагато ефективнішим цей інструмент стає за умови використання врахування психологічних очікувань платників.

Саме таких підхід прослідковується у західній економічній думці: податок на доходи фізичних осіб є одним із податкових інструментів, основна мета якого полягає в обліку платоспроможності для досягнення справедливості серед платників податків. При цьому його основні характеристики розглядаються як об'єднана тріада:

- особистий аспект, в основі якого – облік всього, що пов'язане з сімейним становищем і засобами для існування (одружена, неодружений, утриманці, витрати на охорону здоров'я, освіту тощо);
- глобальність, відповідно до якої доходи повинні розглядатися без винятків на певні надходження, в силу формування сукупного доходу платника за певний період;

- прогресивність ставок – один з найважливіших елементів для досягнення справедливості, якщо враховувати всі доходи та особисте становище платника податків [3]. Наведений підхід також зосереджується на індивідуальних характеристиках платника, але при цьому йому властиве врахування таких особливостей, як сімейний стан, наявність утриманців і домінування певних категорій видатків.

Різниця у підходах до розуміння економічної сутності податку на доходи фізичних осіб між вітчизняною та західною науковими позиціями створює поле ідей для формування необхідних реформаційних змін. Зокрема – у площині оподаткування доходів фізичних осіб в контексті поведінкових фінансів, що для України має стати базовою платформою змін на перспективу повоєнної відбудови.

Мета статті – виокремити потенційні можливості переорієнтації податку на доходи фізичних осіб з індивідуального оподаткування доходів на оподаткування доходів домогосподарств в контексті поведінкових фінансів на перспективу повоєнної відбудови в Україні та реформування податкової системи держави.

Методика досліджень. Під час написання статті було використано наступні методи наукових досліджень: спостереження та порівняння – під час вивчення показників соціально-економічного розвитку домогосподарств України; аналізу та синтезу – для виокремлення потенційних джерел доходів домогосподарств, що в подальшому стануть узагальненим об'єктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб; індукції і дедукції – для виокремлення можливих нетрадиційних факторів впливу на функціонування податку на доходи фізичних осіб з метою їх спрямування на формування податкової культури платників та податкового менталітету нації.

Результати дослідження. Податкове законодавство України, в частині справляння податку на доходи фізичних осіб, акцентує увагу на кожній особі, як окремому платнику податку. Однак світова практика, у переважній своїй більшості, окрім конкретної фізичної особи, в якості платника зосереджена на домогосподарстві. Такий підхід допомагає уникнути подвійного оподаткування та врахувати особливості кожного домогосподарства, формуючи систему справедливого оподаткування. І це є надзвичайно важливим для організації провадження оподаткування доходів фізичних осіб у середовищі поведінкових фінансів.

Домогосподарство, як економічний суб'єкт, слід розглядати, з одного боку, як відкриту систему, що взаємодіє із зовнішнім макрооточенням, реагує на його зміни під впливом сукупності економічних, соціальних, суспільних факторів, а з іншого – як закриту структуру, що має власні потреби, мотиви, норми функціонування та певні протиріччя.

Організація Об'єднаних Націй у своїх рекомендаціях зазначає, що домогосподарством є «особа або група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя» [4, с. 161], тобто об'єднаних спільним веденням господарства. Таким чином лише підкреслюється висловлена вище думка щодо розгляду домогосподарства як одиниці платника при оподаткуванні.

Сапога Т. наголошує, що домогосподарство є надзвичайно важливим суб'єктом економіки, оскільки має власну особливість, що полягає в одночасному виконанні функцій і споживача, і постачальника ресурсів, формуючи при цьому попит і пропозицію на них [5, с. 50]. Дана позиція з точки зору оподаткування підтверджує думку щодо необхідності розгляду домогосподарства у якості платника податку на доходи фізичних осіб. На повоєнну відбудову, з урахуванням передумов середовища поведінкових фінансів, це дозволить крізь призму його особливостей сформувати сферу активної взаємодії «держава - платник».

Досліджуючи особливості функціонування домогосподарства, О. Гладун зауважує, що «...домашнє господарство виконує подвійну роль у сучасній економіці. З одного боку, воно є активним суб'єктом ринкових відносин, а з іншого – важливою ланкою в економічному колообігу ресурсів, товарів (послуг), доходів» [6, с. 94–96]. Тобто домогосподарство, як платник податку на доходи фізичних осіб, заслуговує на особливу увагу в силу двовекорності власного впливу на економічне середовище держави.

Цікавою з точки зору оподаткування є позиція Шаманської О., яка розглядає домогосподарство як «...окрему людину або групу людей, що забезпечують себе усім необхідним для життя. У випадку групи – це люди, які ведуть спільне господарство, тобто пов'язані спільним побутом, взаємодопомогою та спільним витрачанням ресурсів, необхідних для життя» [7]. Дане узагальнення дає підґрунтя вважати домогосподарство повноцінним платником податку на доходи фізичних осіб.

Умовно основні види діяльності домогосподарства, з точки зору оподаткування, можна поділити на трудові та нетрудові, кожен з яких складається з кількох підвидів [8]. І в даному контексті варто зауважити, що домогосподарствам України властивий високий рівень тіньових доходів. Варто відзначити, що загалом показник тіньової економіки в Україні сягнув 19,3 % ВВП, тоді як у розвинених країнах він становить 5–6 % ВВП [9]. Так, у 2018 р. обсяг тіньової економіки України становив 23,8 % від офіційного ВВП, що становило 846 млрд грн. З них 19,7 % ВВП (702 млрд грн) складала готівкова тіньова економіка, а 4,1 % ВВП (144 млрд грн) – домашнє виробництво товарів для власного споживання, тобто негрошова тіньова економіка [10].

Основними напрямками, за допомогою яких домогосподарства реалізуються у тіньовій економіці є: неформальна зайнятість – майже 22 % зайнятих працюють неофіційно, отримуючи зарплату «в конвертах»; домашнє виробництво товарів для власного споживання, що не враховується в офіційній статистиці; готівкові розрахунки: близько 62 % малого та середнього бізнесу приймають лише готівку, що сприяє тіньовим операціям [10].

Водночас саме види й обсяги доходів домогосподарств, з позиції розгляду їх платниками податку на доходи фізичних осіб, мають стати ключовими умовами для розробки оновленого механізму функціонування податку на доходи фізичних осіб з урахуванням особливостей умов сфери поведінкових фінансів.

Таким чином, слід виокремлювати наступні джерела доходів домогосподарств з метою їх оподаткування:

1. Ведення особистого підсобного господарства: домогосподарство, для якого даний вид діяльності є основним, зосереджується на сільськогосподарських роботах на власних дачних, садових, присадибних та інших ділянках землі. Особливим видом такого господарства є фермерське (загалом 50126 одиниць, статично активних – 19665 (без урахування тимчасово окупованих територій)) [11]. В цілому ж, їх офіційна кількість залишається незначною, що пов'язано з проблемою формування початкового основного й оборотного капіталу. На перспективу, особисті підсобні господарства на селі можуть стати не тільки масовим постачальником товарної продукції, а й створити соціальну базу, на основі якої буде формуватися середній прошарок «міцних» господарств.

2. Індивідуальна трудова діяльність. До найпоширеніших видів даного виду діяльності домогосподарств відносять самозайнятість, що реалізовується у площині надання професійних послуг за одержаною раніше освітою або в площині провадження індивідуально-сімейного підприємництва. І в сучасному розумінні саме підприємницька діяльність є однією з головних функцій домашнього господарства, адже вона приносить дохід, що не лише дозволяє виживати сім'ям у складних умовах, але й дає змогу отримати додаткові доходи для заощаджень. Розвиток сімейного підприємництва відкриває можливості для соціальної боротьби з бідністю та безробіттям.

3. Сімейно-індивідуальна торгівля. Даний вид діяльності домогосподарств передбачає продаж товарів, виготовлених у межах індивідуальної трудової діяльності, перепродаж товарів, торгово-посередницьку діяльність і продаж товарів, що були накопичені раніше (розглядається у випадку критичного браку ресурсів і потенційних можливостей).

4. Традиційна домашня праця та самообслуговування. До основних видів домашньої праці відносять діяльність, пов'язану з веденням домашнього господарства й обслуговуванням учасників домогосподарства. Такий вид діяльності потребує значних витрат часу, а також значних фізичних й емоційних ресурсів. І одним з найспірніших моментів у даному сегменті є фінансова оцінка праці [8, с. 42–45].

Перед означенням пропозицій щодо доцільності зміни об'єкту справляння податку на доходи фізичних осіб від індивідуального доходу до доходів домогосподарств варто узагальнити наступні показники змін в соціально-економічному становищі домогосподарств України у 2021 та 2023 рр. (табл. 1). Для початку, означимо позитивні моменти: на кінець досліджуваного періоду рівень безробіття у домогосподарствах знизився на 3,8 в.п., на 669,0 грн зріс обсяг реальних доходів домогосподарств на 1 особу, на 10,9 % збільшилася частка домогосподарств з дітьми.

Серед негативних тенденцій слід визначити наступні: зменшення середнього розміру домогосподарства (-0,28 особи); зростання частки домогосподарств, яким не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування або вони постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування – +8,9 %; підняття рівня показника монетарної бідності – на 14,9 %; зниження рівня участі домогосподарств у робочій силі – -1,1 відсоткових пункти.

Табл. 1. Порівняльна характеристика показників соціально-економічного стану домогосподарств у 2021 р. і 2023 р. [12]

Показник	2021р.	2023р.	Відхилення (+,-) 2023 р. від 2021 р.
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,57	2,29	-0,28
Частка домогосподарств з дітьми, %	26,9	37,8	+10,9
Обсяг реальних доходів домогосподарств на 1 особу (у співставних цінах 2021 р.), грн	14491	15160	+669,0
Самооцінка купівельної спроможності (частка домогосподарств, яким не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування або вони постійно відмовлялися собі в найнеобхіднішому, крім харчування), %, у тому числі:	32,2	41,1	+8,9
було достатньо і зробили заощадження	13,0	13,4	+0,4
було достатньо, але заощаджень не робили	50,5	41,0	-9,5
постійно відмовлялися собі в найнеобхіднішому, крім харчування	33,2	33,4	+0,2
не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування	3,4	12,2	+8,8
Монетарна бідність: частка домогосподарств з середньодушовими еквівалентними доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму, %	20,6	35,5	+14,9
Рівень безробіття, %	10,6	6,8	-3,8
Рівень зайнятості, %	54,6	55,8	+1,2
Рівень участі в робочій силі, %	61,0	59,9	-1,1

Також, станом на кінець 2023 р., частка домогосподарств з дітьми по Україні в цілому складала 26,9 %, а в домогосподарствах внутрішньо переселених осіб – 35,8 %. При цьому загальний коефіцієнт Джині за доходами у 2023 р. склад 43,8 %; рівень глибокої депривації в середньому по Україні склав 51,6 %, з них у місті – 47,9 %, у селі – 58,8 %.

Тобто слід відзначити погіршення якісної характеристики домогосподарств України. І це не конкретно про родини, це про потенційні можливості акумулювання коштів до бюджетів різних рівнів. Саме тому, при проведенні реформи податкової системи, зокрема податку на доходи фізичних осіб, перш за все необхідно змінити об'єкт оподаткування: з індивідуального оподаткування доходів на оподаткування доходів домогосподарств. Й обов'язково з урахуванням під час оподаткування особливостей домогосподарства: наявність утриманців (неповнолітніх, осіб з особливими потребами, непрацездатних тощо); наявність у власності об'єктів нерухомості та рухомого майна, що приносять додатковий дохід; обсяг отримуваного

домогосподарством сукупного доходу та розмір доходу на 1 учасника домогосподарства тощо. Окремо слід звернути увагу на означені вище види трудової діяльності, що, з позиції податку на доходи фізичних осіб, можуть стати основою для розробки шкали ставок податку, а також для розгляду умов застосування відповідних податкових пільг.

Слід зауважити, що наведені види доходів домогосподарств відносяться до категорії трудових. Водночас, при розробці оновлення механізму функціонування податку на доходи фізичних осіб, слід враховувати, що доволі часто домогосподарства можуть практикувати і нетрудові види економічної діяльності. До яких, зокрема, слід віднести сімейний лізинг – надання в оренду площі об'єктів житлової (або нежитлової) нерухомості та рухомого майна, засобів виробництва тощо й операції інвестиційного характеру: придбання та використання цінних паперів (облігації, акції, векселі), депозитні вклади тощо. При цьому слід враховувати, що частина основних видів діяльності може відбуватися у домашньому просторі, частина – за його межами.

Відтак наразі до найважливіших ознак, які слід враховувати при переорієнтації суб'єкта оподаткування податком на доходи фізичних осіб з фізичної особи – індивіда на домогосподарство, можна віднести наступні:

1) територіальне розміщення: домогосподарства, що знаходяться у міській чи сільській місцевості, у різних регіонах країни, надають переваги різним видам діяльності, а відтак мають різні обсяги доходів і, потенційно, варіанти оподаткування;

2) демографічна характеристика: домогосподарства, основою яких є нуклеарні сім'ї, великі багатодітні сім'ї, одна особа чи взагалі несімейне домогосподарство, повинні оподатковуватися за різними підходами, відповідно до наявних особливостей;

3) майнові умови – наявність нерухомого (квартира, будинок, дача, земельна ділянка) або рухомого майна (автомобіль, сільськогосподарська техніка), побутової техніки та інших інструментів, що є необхідними для виконання різного роду робіт у межах власного домогосподарства; фінансові активи (грошові вклади, акції, цінні папери, дорогоцінності, антикваріат) – безпосередні чинники, від яких мають залежати умови оподаткування;

4) обсяг доходів – рівень середньомісячного доходу усіх членів домашнього господарства та основні джерела його отримання: зазначені показники повинні стати базисом визначення бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб;

5) трудовий потенціал – число працездатних членів домогосподарства, співвідношення між працездатними та непрацездатними членами, рівень освіти, професійна підготовка: окреслені умови повинні бути повкладені в основу податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб;

6) соціальний статус домогосподарства: наведений чинник напрямку пов'язаний з потенційним обсягом одержуваних доходів. А відтак може бути закладений у формування шкали ставок податку на доходи фізичних осіб.

Висновки. Реформування податку на доходи фізичних осіб у контексті поведінкових фінансів передбачає створення простору чіткої та прозорості

взаємної інтересів платника податку та держави з метою формування раціональних поведінкових патернів податкової культури. І першоосною для цього має стати перехід від оподаткування індивідуальних доходів до оподаткування доходів домогосподарств. Це допоможе врахувати особливості кожного платника та створити поле справедливої і відкритої взаємодії у моделі «держава – платник податків».

Література:

1. Юрчишена Л. В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело бюджету України. *Фінанси, учет, банки*. 2016. № 1 (21). С. 215–224
2. Ткачик Ф., Валігура В., Дмитрів В. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-58>
3. Costa González, C. A. (2024, May 8). *Individual income tax – PIT – tax on personal income – The error of considering that under the mentioned denomination the tax is always equitable*. Inter-American Center of Tax Administration. URL: <https://www.ciat.org/ciatblog-impuesto-a-la-renta-de-la-personas-fisicas-irpf-el-error-de-considerar-que-bajo-la-mencionada-denominacion-el-impuesto-es-siempre-equitativo/?lang=en> (дата звернення: 10.05.2025).
4. Політична економія: підруч. / за ред. Ю.В. Ніколенко. К.: Центр учбової літератури, 2009. 632 с.
5. Сапога Т. В. Домогосподарство – важлива складова функціонування економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал «*Сталий розвиток економіки*». 2011. № 9. С. 49–52.
6. Гладун О. М. Домогосподарства : функції та проблеми дослідження. *Демографія та соціальна економіка*. 2005. № 1. С. 94–96.
7. Шаманська О. Прагматика реалізації дохідної поведінки домогосподарств в контексті сучасних тенденцій. *Галицький економічний вісник*. 2013. №1 (40). С. 112–118.
8. Станкевич Ю. Ю. Сутність та характерні риси сучасного домогосподарства. *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр.* 2008. Вип. 19. С. 40–46.
9. Муравський А. Яка частка економіки України знаходиться у тіні – дослідження [Електронний ресурс]. Економічна правда. 21 травня 2025. Режим доступу: <https://epravda.com.ua/biznes/yaka-chastka-ekonomiki-ukrajini-znahoditsya-u-tini-doslidzhennya-806960> (дата звернення: 25.05.2025).
10. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП – або 846 млрд гривень – перебуває в тіні [Електронний ресурс]. ДП «Держзовнішінформ». 18 лютого 2020. Режим доступу: https://dzi.gov.ua/press-centre/news/doslidzhennya-tinovoyi-ekonomiky-v-ukrayini-majzhe-chvert-vvp-abo-846-mlrd-gryven-perebuvaye-v-tini/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.05.2025).
11. Фермерське господарство: що це, види, як назвати та зареєструвати [Електронний ресурс]. Weagro. 11 вересня 2024. Режим доступу: <https://weagro.com.ua/blog/fermerske-gospodarstvo-shho-cze-vydy-yak-nazvaty-ta-zareyestruvaty> (дата звернення: 25.05.2025).

12. Соціально-економічний стан домогосподарств України (за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року) [Електронний ресурс]. Київ, 24 липня 2024. Режим доступу: [https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/Соціально-економічний%20стан%2025.07.24%20\(1\).pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/Соціально-економічний%20стан%2025.07.24%20(1).pdf.pdf) (дата звернення: 25.05.2025).

References:

1. Yurchyshena, L. V. (2016). Personal income tax: Mechanism of collection and source of the budget of Ukraine. *Finance, Accounting, Banks*, no. 1(21), pp. 215–224. [in Ukrainian].
2. Tkachyk, F., Valigura, V., Dmitriev, V. (2021). Fiscal and regulatory potential of the personal income tax. *Economy and Society*, no. 29. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-58> [in Ukrainian].
3. Costa González, C. A. (2024, May 8). Individual income tax – PIT – tax on personal income – The error of considering that under the mentioned denomination the tax is always equitable. *Inter-American Center of Tax Administration*. <https://www.ciat.org/ciatblog-impuesto-a-la-renta-de-la-personas-fisicas-irpf-el-error-de-considerar-que-bajo-la-mencionada-denominacion-el-impuesto-es-siempre-equitativo/?lang=en> (accessed May 10, 2025).
4. Nikolenko, Y. V. (Ed.). (2009). *Political economy: Textbook*. Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
5. Sapoga, T. V. (2011). Household is an important component of the economy. *Sustainable Development of Economy*, no. 9, pp. 49–52. [in Ukrainian].
6. Gladun, O. M. (2005). Households: Functions and problems of research. *Demography and Social Economy*, no. 1, pp. 94–96. [in Ukrainian].
7. Shamanska, O. (2013). Pragmatics of realization of income behavior of households in the context of modern trends. *Galician Economic Bulletin*, no. 1(40), pp. 112–118. [in Ukrainian].
8. Stankevich, Y. Y. (2008). The essence and characteristic features of the modern household. *Formation of the Market Economy: A Collection of Scientific Papers*, no. 19, pp. 40–46. [in Ukrainian].
9. Muravsky, A. (2025, May 21). What share of the Ukrainian economy is in the shadow – a study. *Economic Truth*. <https://epravda.com.ua/biznes/yaka-chastka-ekonomiki-ukrajini-znahoditsya-u-tini-doslidzhennya-806960/> (accessed May 25, 2025). [in Ukrainian].
10. State Enterprise “Derzhzovishinform”. (2020, February 18). A study of the shadow economy in Ukraine: Almost a quarter of GDP, or UAH 846 billion, is in the shadows. https://dzi.gov.ua/press-centre/news/doslidzhennya-tinovoyi-ekonomiky-v-ukrayini-majzhe-chvert-vvp-abo-846-mlrd-gryven-perebuvaye-v-tini/?utm_source=chatgpt.com (accessed May 25, 2025). [in Ukrainian].
11. Farm: What is it, types, how to name and register. *Weagro*. (2024, September 11). <https://weagro.com.ua/blog/fermerske-gospodarstvo-shho-cze-vydyak-nazvaty-ta-zareyestruvaty/> (accessed May 25, 2025). [in Ukrainian].
12. Socio-economic status of households in Ukraine (Based on the results of the nationwide sample survey of the socio-economic status of households (SES) conducted in December 2023 – February 2024). (2024, July 24). *UNICEF Ukraine*.

Annotation

Barabash L. V., Kulichenko R. V., Shcherban S. A.

Household As A Subject Of Personal Income Taxation In The Context Of Behavioral Finance

The functioning of the tax system of Ukraine, in particular the personal income tax, for the prospect of post-war recovery, requires active and fundamental changes. One of the aspects of their implementation should be the consideration of non-traditional factors of influence of the sphere of behavioral finance - psychological, sociological, behavioral - on taxation.

At present, domestic scientific approaches to understanding the personal income tax are limited exclusively to its fiscal role, with some assumption of its ability to play a regulatory role in the economic life of the state. However, Western scholarship considers this tax to be an effective tax instrument that works to realize the conditions of fairness in taxation. At the same time, it is based on a three-vector functioning: personal interest (of the taxpayer and the state), globalization of the taxable object and progressive tax rates. This approach makes it possible to take into account the characteristics of each payer, which is not an individual but a household, and to form a fair taxation basis and responsible tax behavior.

These aspects give reason to believe that for the post-war reconstruction in Ukraine, the reform of the tax system in general and the personal income tax in particular should focus on taking into account the behavioral factors that influence the tax. Therefore, it is necessary to shift from taxing individual income to taxing household income.

The basis for the above statement is a comparison of the indicators of socioeconomic development of Ukrainian households in 2021 and 2023. Among the positive changes during this period, it is worth highlighting a 10.5% increase in real household income per capita and a decrease in the unemployment rate. However, of more interest are the increase in monetary poverty, the level of purchasing power in terms of the component “not even adequate food”, the proportion of households with children, and the decrease in the average household size. In other words, we have a situation where there is a slight increase in income and an increase in the number of people dependent on the taxpayer.

Therefore, in order to reorient the personal income tax from individual taxation to household taxation, it was proposed to divide the object of taxation (income) depending on the way it is received - labor (running a personal subsidiary farm, individual labor activity, family and individual trade, traditional domestic work and self-service) and non-labor (other, including family leasing, investment transactions, etc.). A progressive scale of rates based on household characteristics (presence of dependents, ownership of movable and immovable property, income per household member, etc.) should also be mandatory.

Key words: *personal income tax, behavioral finance, individual income, household, household income*